Margittai Gábor

Láthatatlan kastély

Erdélyi történelmi családok a jóvátétel útvesztőjében: Wassok és Kemények

Külső magyarok

Tartalom

Fordított Drakula
Prológus 9

Prédikáció csontoknak
Szentegyedi és cegei Wassok – A bujdosó 29

Fekete cella
Közjáték 171

Báró talicskával
Marosvécsi Kemények – A fiútündér 201

Köszönetnyilvánítás 279

Irodalom 281

Képek forrása 290

PRÉDIKÁCIÓ CSONTOKNAK

Szentegyedi és cegei Wassok
A bujdosó

Úgy élt, mint egy Wass, és úgy halt meg, mint egy Wass.

Szín: láthatatlan kastélyok és elmosódó templomok metszéspontjában áll egy udvarház, sőt voltaképpen kettő. Az egyik könnyedén megközelíthető, kerítésének lándzsáira nemzeti színű szalagot fontak, kertjében harcias kultúrhős lábnyomai. A másik visszafogott eleganciájú, neoklasszicista kastély a magasban, és ez a földrajzi fekvés bizonyos kötelezettségeket és szenvedéseket is ró az utazóra, a nyugtalanító körülményekről nem beszélve. A falak között egyszerű, ősi rend képei, berendezési tárgyai. A látható és láthatatlan udvarházakat jelentéktelen patak, ősrégi halastavak füzére és kockázatos országút kapcsolja össze, mely népirtásoknak is csatornája. E tájkép minden elnagyoltsága ellenére igazolni hivatott, hogy minden baj a kastélyoknál, udvarházaknál, kúriáknál kezdődik. De esetünkben ott is végződik.

Szereplők:
Obsitos vitéz: az ősatya a dombok között ver tanyát, hogy nyolc évszázadnak teremtsen otthont.
Gróf: a leggyűlöltebb és legimádottabb magyar tollforgató, és bár mindkét érzelem nehezen támasztható alá, kétségtelen, hogy nélküle ma Erdély is csak pislákolóbban létezne a fejekben. Az utolsó Wass gróf, akinek élete az obsitos vitéz tanyájától a floridai pisztolylövésig ível.
Tanár: határozott tekintetű székely férfiú; nem hisz sem a gyöngyhalászatban, sem a maradéktalan pusztulásban.
Pap: ördöngösök parókiájában lakik.
Kalauz, 1.: dalgyűjtő, táncos, nevelő; bazsalikomcsokorral a kezében vezet végig Gróf családregényén.

Kalauz, 2.: dalgyűjtő, táncos, nevelő; az elveszett nép városában mutat utat.
Házaspár: ugyanazon a helyen születnek, de két országban; kis, mocsárparti házban találunk rájuk; az utolsó Wass-udvarház tulajdonosai. Nyolcvan év fölött is mentik, amit még lehet.
Továbbá kardcsörtető, birtokháborító, templomépítő, lepkehamisító és kastélyújító grófok és grófnők. A Holttenger matrózai, prófétái és martalócai, akik gyakran átrobognak a színen.

Úgy fest, hogy a legkevésbé járható utak vezetnek a legkevésbé elkerülhető helyekre, bölcselkedem magamban, miközben majdnem kettéharapom a nyelvemet a kaviccsal felszórt hepehupás ösvényen. Az autó erőlködve kapaszkodik felfelé, az út szélén ballagó cifra, nagy szoknyás cigány asszony ugyancsak, akit alaposan beterítek porral. Fásult, beletörődő arcát nézem a visszapillantó tükörben, amíg el nem marad a kanyarban. Aztán kiérek az akácosból, a kocsi megkönnyebbülten torpan meg a fennsík peremén. Nem is fennsík ez, inkább néhány házhelynyi horpadás a tájban, állapítom meg, amikor kikászálódom az autóból, és lassan pásztázni kezdem a látóhatárt. Szememet akaratlanul is vonzza a még följebb lóduló dombok lágy hullámzása. Vezeti egyre messzebb a fák és a geometrikusan szabott szántóparcellák szegélyén, a töredezett falú, testes épületen, a tovább futó dűlőutakon. Mintha nem szeretnék ezek a dombok, hogy egy pillanatra is megállapodjam valami közeli, talán túlságosan is közeli ponton. Sem azt, hogy túl sokáig ácsorogjak és bámészkodjam. Itt, a semmi peremén.

Pedig volna mit bámészkodni, volna miért ácsorogni.

Innen látni lehet a szablya alakú tavat meg a túlparton kezdődő dombvidéket, amely akár másik bolygó élettelen felszíne is lehetne. Tiszta időben kirajzolódik a horizonton a havasok szaggatott gerince, amely kelet felől áthatolhatatlan falat emel mind az érzékek, mind a képzelet elé. És ha kicsit megerőltetném a szememet, hamarosan feltűnne, hogy a látóteret magas fenyők keretezik kétfelől, jótékonyan eltakarva a völgyben fekvő falut is. A fenyők lábánál bazsarózsák és vérpiros pipacsmező; arrébb vastag törzsű kőrisek és tölgyek, békebeli fehér kerti asztalt őriznek. Ha csak néhány fokot elfordítanám a nyakamat, kisebb tisztást pillantanék meg halastóval, amelynek tükrét vadgesztenyefák sötétítik el.

Amúgy is csalafinta ez a tájkép, akármerre fordulok, mindig más arculatot mutat: a tisztások és a bokorcsoportok, a rózsakertek és a fenyvesek titkos szabályok szerinti váltakozása állandó nézőpontváltásra kényszerít. És akkor még nem beszéltünk a dél-amerikai vasfáról, a manitobai kukunarisfenyőről (ehető magjával), az ausztráliai jázminról, a dalmáciai borókáról, a nyolcféle mogyoróról (köztük brazíliaival), a Floridából idehurcolt mocsári ciprusokról, a havasokról áttelepített mohaszőnyegről vagy a nyíresről, amely alá többszekérnyi homokot hozattak a közeli város grundjairól – sem a lehajló ágaiból újabb fákat nevelő, hatalmas, sokkarú gyertyatartóra emlékeztető fenyőről.

Kétszázharminchat. Ennyiféle fa és bokor vert gyökeret ebben a kertben a román királyi botanikusok számításai szerint, akik hüledezve mérték fel az egzotikus növényeket. De a „vert gyökeret" szerény megfogalmazás: kétszázharminchat különleges életformát honosított meg a grófnő a tüskés bozóttal, vackorfákkal, vízmosásokkal, posványos gödrökkel tarkított negyvenholdnyi birkalegelőn. Miután hetekig csak üldögélt a legelő szélén egy széken billegve, majd erőteljes, de művészi ecsetvonásokkal átfestette képzeletében a semmirevaló tájképet. Aztán néhány évre volt csak szüksége, és az ő tájképe szőtte be a régit, hogy a fiatal csodakert hamarosan írópalántának legyen gyermekkori búvóhelye. A grófkölyök itt itatódott át egész életére a fák morajával és a tavak titokzatos csendjével, és itt vált lassan pogánnyá, a kisebb-nagyobb természetistenek és tavi démonok imádójává. Ennél a fehér kerti asztalnál írta első regényét is. És innen, ahol most az autónak támaszkodva szemlélődöm, e mezőségi kert pereméről ugrott ez a pogány író a semmibe.

Fröccsen a víz, és majdnem orra bukunk, amikor megpróbáljuk elkerülni, hogy bőrig ázzunk a mindent beterítő jéghideg permettől. Az öreg szemébe húzza sapkáját, értetlenkedve csóválja a fejét, de int a botjával: csak fölfelé, menjünk egyre csak fölfelé. Mögötte felesége püföli tovább a patakot husángjával, a patakban a család ruhatárát, fejét föl sem emeli a nagymosásból, szája vonallá préselődik a már-már dühödt erőfeszítéstől.

Smaragdzöld puszta, a pusztát patak szeli át, fölötte rakétakilövőre emlékeztető templom. A templom körül néhány régi kőkunyhó vadonatúj bádogtetővel, vakítóan ragyognak a napsütésben. A csúszós sziklákon ugrándozva átkelünk a patakon, aztán a házakat és a pásztorkutyákat kerülgetve fölmegyünk a templomhoz, követjük az öreg tehénpásztor botjának meghosszabbított vonalát. Közelről még furcsább a sakktáblaszerű, narancssárga-fekete építőkövekből emelt, tűhegyes toronysisakú szentély. Mintha másik bolygó építészeti remekműve volna. Fiatal férfi ássa a földet előtte, kissé gyanakvó, de megengedi, hogy bekukkantsunk az épületbe. Ugyanis ez az ő temploma. Nem ő építette ugyan, még csak nem is az ősei, hanem olyan királyság népe, amelyről életében nem hallott harangozni.

Átbújunk a templom falába csavarozott szárítókötél alatt, megkerüljük a kapuban feltornyozott autógumikat, és belépünk a nyirkos térbe. Odabent félhomály, csend és tömény tyúkszarszag. A betömködött ablaknyílásokon alig jut be fény. De még így is látjuk a padlóra szórt szalmát, a kukoricadarát, a falnak támasztott vasvillát és a takarmányos zsákokat – csak a templom jelenlegi gyülekezetét nem, mert a tagok feltehetően a közelben kapirgálnak.

Smaragdzöld füves puszta kétezer méteres magasságban, a Kaukázus előterében, a török–örmény határvidéken. A pusztát néhány házból és egy-egy narancsszínű örmény templomból álló tanyabokrok tarkítják, kis kurd közösségekéi, amelyek tyúkólnak, raktárnak, traktorgarázsnak, gabonasilónak meg ki tudja, még minek használják a Bagratida-királyság ősi szentélyeit. Amelyekben egykor a könyv népe, az örménység imádkozott a hozzá nem túlságosan irgalmas Istenhez.

Ha valaki szeretné látni az eredetet – az őshazát –, annak érdemes elzarándokolnia a Fekete-tengeren, de még a Kaçkar hegyen is túl, ott, ahol most a kurdok birkái és tehenei túrják a sztyeppét. Mert e lecserélt népességű falvakból indultak el nyugat felé az örmények. És minden örmény falu és város és metropolisz fókuszpontjából, az innen csak néhány kilométerre fekvő „1001 templomú" Aniból. Vándorlásuk fél évezredig tartott, nyomukban szeldzsuk, mongol és oszmán hordák loholtak, többnyire utol is érve őket. A megtépázott túlélők meg sem álltak a Krím félszigetig; majd továbbhajszolták őket Moldván és a Kárpátokon túlra. Hogy végül tanyát verhessenek a Transzilvániának nevezett

Mezőségi téltemető szertartás, 1911. A nép „verekedő és iszákos"

Hát nem egészen ez történt, ami természetesen nem Orbán Balázs jóstehetségét minősíti.

És sokszor nevezték a Mezőséget tengernek is. Nemcsak fű- vagy sártengernek, hanem még annál is sötétebb névvel illették, mely napjainkig meghatározza a tájegységről való gondolkodást.

Holttenger, hiszen milyen más tenger is lehetne…

Így nevezte el Makkai Sándor író és lelkipásztor azt a területet, ahol egykor valóban sós víztömegek hullámoztak: a Pannon-tenger, amelyet csak a Kárpátok hegyláncai tarthattak kordában. Aztán a tenger néhány eon alatt elpárolgott, a mélyvízi szörnyek kővé váltak, csak a só maradt meg itt-ott vastag rétegekben, hogy életet, majd halált hozzon birtokosaira. És ez a tengerfenék meg a rajta megtapadt háromszáz kis falu néhány mérhetetlenül rövid évszázad alatt a magyar nemzethalál laboratóriumává változott. „Csend, álom, halál lebegett láthatatlanul, fanyar-édesen illatozva mindenen. Az ég tetején kiterjesztett szárnyú nagy madár állott mozdulatlanul. […] Szénaboglyák is barnálltak a tövisbokros hegyhátakon, de élő embert, amíg a szem látott, sehol se lehetett fölfedezni" – írja Makkai Holttenger című, önéletrajzi ihletésű regényében, amely a kiábrándulás és a leszámolt illúziók prózája az összeomlás éveiből.

A magára hagyott göci istenháza dohos rongyszőnyegekkel 2019-ben

tanútemplom a környékbeli református gyülekezetek zarándokhelyévé váljék, ahová minden augusztus első vasárnapján összegyűlnek. Aztán az istentiszteletet követően megvitatják, hol van szükség templomjavításra vagy falunap megszervezésére, amelyre hazalátogatnának az elszármazottak is. Lapohos András úgy gondolta, gyávaság belenyugodni abba, hogy nincs más út, mint átadni, eladni más nemzetnek elárvult templomainkat. Ehelyett hálózatot kell építeni a Mezőségen, amely átfogja a szórványvilágot, és cselekvésre sarkallja a lelkipásztorokat, tanárokat, tanítókat. Hogy együtt, újjáépített templomokkal és újjáépített közösségekkel áfiumot találjanak a szórványosodás ellen. Hogy mentsék a még menthetőt. Mert még mindig volna mit.

Pontosabban lett volna. A program nem teljesült, mert nem teljesülhetett. Hiába épült szórványmúzeum haranglábmakettel, hiába térképezték föl a veszendő közösségek kegytárgyait, templomait, hiába óvták meg a göci istenházát az összedőléstől – a következő lépcsőre már senki nem lépett fel. Aki felléphetett volna, Lapohos András 2017-ben eltemette Sükösd Sándor tiszteletes. És vele a göci tanútemplomnál meghirdetett programját is. Így nem lett a szórványmentés

ittléte után hazatávozott szüleihez és harminc hónap óta a mai napig se tért vissza. Azóta magam vagyok négyéves kis fiammal s így a mindennapi erőt az Istentől és a biztatást igen sokszor a kis fiacskámtól nyerem."

Nincs templom, nincs egyházi élet, nincs családi együttlét még ünnepnapokon sem, évek óta beiskolázatlanok a tanköteles református gyerekek, kudarc kudarc hátán – áradni kezd a panasz a Mezőség református parókiáiról 1935 januárjában. És mindenekelőtt a vád: „Mit tesz az erdélyi magyarság a mezőségi szórványokban pusztuló testvéreiért vagy azoknak munkásaiért?" – fogalmazza meg Csáki tiszteletes a kérdést, mely mindenki lelke mélyén ott motoszkál. Nyirő a Keleti Ujságban közli, hogy az utóbbi időben nem örült jobban semminek, mint a karácsonyi novellájával kapcsolatos kifogásoknak. Egyúttal meghatározza a szórványt: „Sajátos világ ez: temetővé változott történelmünk, melyet régi nagy bűnök és mulasztások döntöttek pusztulásba. Meg kell rázni értük a magyarság lelkiismeretét és fel kell rája hívnunk úgy a magyarság, mint egyházaink vezetőségének figyelmét és mindent meg kell tennünk a mi árva, magunkra hagyatott, szétszórt, örvényben vergődő, szerencsétlen magyar testvéreinkért."

Egymás terhét hordozni.

Vasasszentegyed iskolapadjait sem koptatják már magyar diákok

A cegei Wass-tumba címere és felirata
2007-ben még jól kivehető volt

temették el őket is. Zsuzsanna azt mondja, az ő sírjukon találtuk meg a régi sírkövet. A Wass-tumbát:

– Én azt akartam, hogy vigyék be a templomba, hiszen nem az ő sírkövük, és azért is, hogy ne menjen tönkre az időjárástól. De ehhez külön engedély kellett volna.

Úgyhogy az időjárás teszi a dolgát. Gondosan lemossa a családi címert, már csak a körvonalai vehetők ki nagy jóindulattal és olyan éles szemmel, mint amilyen a Babáé. Amikor hazatérve újranézem Turcsány Péter és Csontos János felvételeit, a Wass Albert földjén című ismeretterjesztő filmet, az egyik snitten felfedezem a sírkövet. 2007-ben még remekül ki lehetett venni rajta egy nagy méretű címert is, nem beszélve Wass György gróf nevéről. Aki 1704 tavaszán született, és 1777 kora nyarán távozott el, és a két időpont között őseihez és utódjaihoz méltón katonáskodott Németországban és Itáliában, öt gyermeket nemzett, javíttatta a cegei református istenházát, amúgy meg a kortársak szerint „igen jó forma, nagy magas szál ember vala, de jámbor, szelíd erkölcsű, elméje s judiciuma is szép volt, de promotiója sohasem

körbevett zugban vonul a Feláldozottak menete. Lemeztelenített bronzasszonyok és bronzférfiak, némelyiküknek csonka a karja, arcukon leírhatatlan rémület és szenvedés. Aurel Vlad bukaresti szobrászművész alkotása, a kommunizmus Laokoón-csoportja mára a máramarosszigeti börtönmúzeum jelképévé vált.

Feláldozottak menete – szoborcsoport a máramarosszigeti börtönben

Aki a kilencszázötvenes években elsétált az épület előtt, annak nem lehetett fogalma arról, hogy Románia egyik legbrutálisabb politikai börtöne előtt visz el az útja. A finomkodó „Duna-munkatelep" fedőnevű, különleges munkaegységként számontartott hely valóban különleges volt. A hatalom nem kívánta senki orrára kötni, hogy e falak között a királyi Románia és a hajdani Erdély politikai-társadalmi elitjének üzemszerű megsemmisítése folyik. Nem kínzással, nem veréssel, hanem „gyorsított természetes halállal". A köztörvényesek büntetőtelepeként

Maniu és parasztpárti társai abban a kiváltságban részesülhettek, hogy nyilvános koncepciós perben ítélték el őket, szemben a romániai politikai foglyok jelentős részével, akik „adminisztratív fogva tartásba" kerültek, azaz mindenféle jogi hercehurca – mint amilyen egy rendőrségi nyomozás, bírósági vizsgálat, védelemhez való jog és ítélet – nélkül hurcolták el őket. Afféle megelőző letartóztatást alkalmaztak a többséggel szemben, amelynek egyértelmű célja volt mindazok kiiktatása, akik veszélyt jelenthettek a bimbózó kommunista hatalom számára. Le kellett darálni a teljes második világháború előtti elitet: a Nemzeti Parasztpárt, a Nemzeti Liberális Párt, a szociáldemokraták vezérkarát, a királyi hadsereg tisztjeit és a polgári adminisztráció hivatalnokait, a parasztság hangadóit, de a magántulajdon szentségében hívők csöndes tízezreit is, a különböző felekezetek püspökeit, de még az ortodoxok közül is azokat, akik nem voltak hajlandók az új nóta ritmusára

Wass Albert, 1944. Sok a bűne: arisztokrata is, magyar is, író is

tovább… Az emlékezete és életműve elleni merényletekkel mindenesetre ezt teszik, azt sugallva, jóval többről van itt szó, mint egy szerencsétlen erdélyi arisztokrata állítólagos háborús bűnösségéről. Nem beszélve a magyarokról, akiknek megingathatatlan meggyőződésük, hogy a világon semmit nem érdemes pártpolitikai szövegkörnyezeten kívül kezelni, és hogy valakinek könnyedén meghatározható az irodalmi értéke pártpolitikai szempontok alapján is.

Tény ezen felül, hogy ma a háborús bűnösség mindig kapóra jön Romániában, ha erdélyi magyar családok javait kellene jog szerint visszaszolgáltatni. És ahol nem volt háborús bűnösség, ott is gyorsan találnak, akár ötvenes évekbeli cikkekre, vallomásokra hivatkozva, mint Bánffy Dániel esetében. Tény továbbá, hogy Wass Albert háborús bűnösségének feszegetésekor rendre megfeledkeznek arról az apró szépséghibáról, hogy a romániai levéltári anyagok tanúsága szerint már a kolozsvári népügyészek által összeállított és Petru Groza miniszterelnök által jóváhagyott iratban odaírták a gróf nevéhez a három varázsszót: „vinovat, instigator, moarte". Bűnös, felbujtó, halál. Mintha A tanú című film elevenedne meg:

„Virág elvtárs: Mi egy nagyon szép vallomást várunk magától, Pelikán elvtárs!

Pelikán: Elnézést, Virág elvtárs, ez az ítélet!

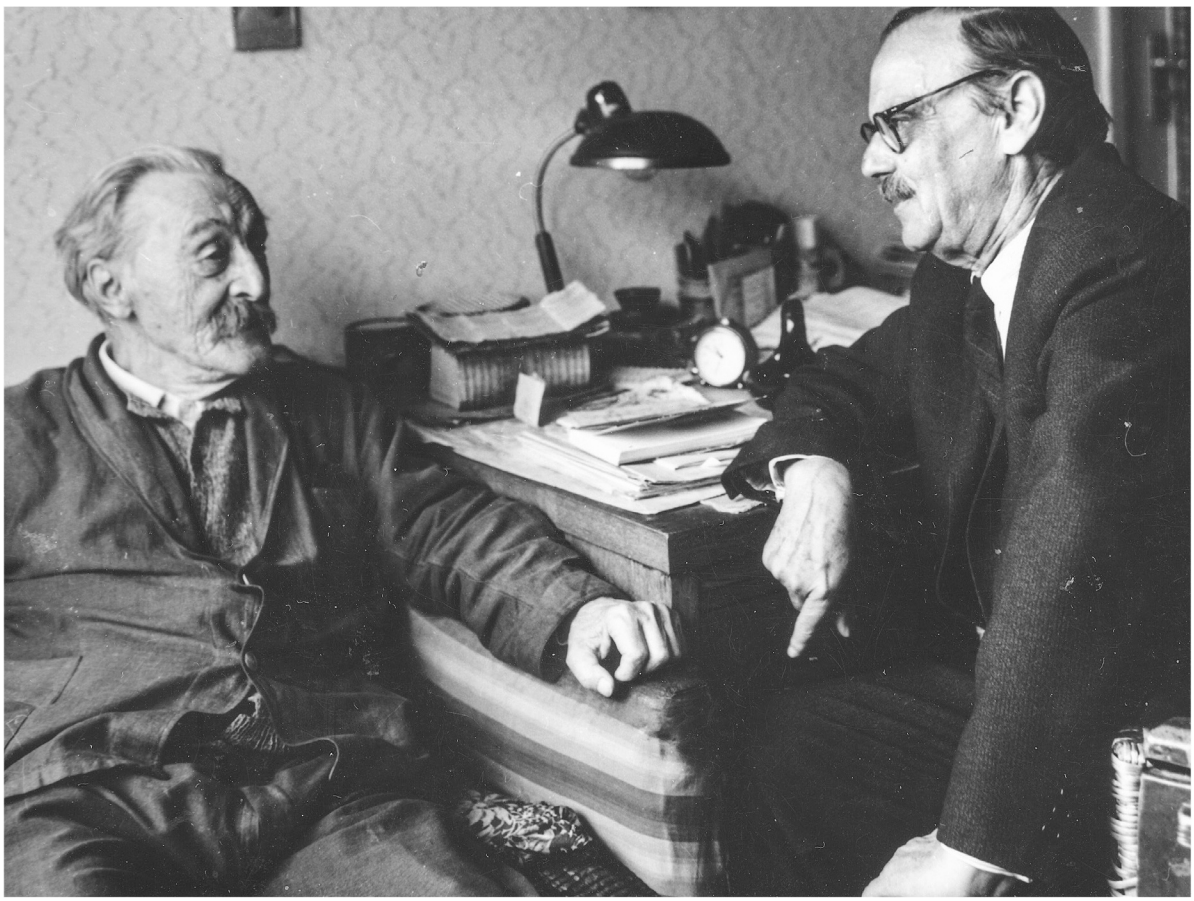
Virág elvtárs: Ejnye, az álmatlan éjszakák…"

Nem tény, csak vélemény, amit Szőcs Géza ír: „Wass Albert azonban nemcsak magyar gróf volt, nemcsak magyar író, nemcsak veszedelmes nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező személyiség, hanem – ami

a család elvárna. Pedig János báró nem koholt történelmet, mint Cege román hőse, csak végtelen szelídséggel és még annál is több anyagi áldozatvállalással mentette a magyar kultúrát. Nem uszított más népek ellen, hanem békejobbot nyújtott nekik, és közös Erdélyben hitt – mondhatjuk tehát, hogy korszerűen gondolkodott. Ahogy Sütő jellemezte őt: „mannatermészetű ember, akitől maga a türelem tanulhatott várni s a szerénység is szerényebbnek lenni".

Most mégis úgy áll, hogy sírja sértetlen ugyan, nimbusza már kevésbé.

A kutya nem ismeri Kemény Jánost Magyarországon, és Erdélyben is egyre kevesebben. Irodalomtörténet-íróink alig titkolt fitymálással, szófukaron szólnak műveiről, ha egyáltalán, kimondva-kimondatlanul

Kós Károly és Kemény János. Hol a helye az irodalomban a vécsi bárónak?

„Erdőgazdálkodás" az Istenszéke közelében. Elveszett fenyvesek

Nem számítanak az utódok.

„A tisztásra pajták épülnek, és bódék a munkásoknak. Levágják az erdőt. Mind. Föl az Istenszékéig. Csalán nő majd, és gyom, és az üverek virág helyett faroncsokat teremnek, és a patak piszkot visz a hátán, és a szellő trágyabűzt terel."

Nagy Kemény Géza bottal turkálja a bokrok tövét, és irigyeljük derűlátását, hogy gombát remél a keményre égett erdei talajon. Ám ő a fenyőfák tövében mutatja a kihempergett teknőket, ahol medvék szunyókálnak telente hóval belepve, de azért soha nem olyan mélyen, hogy ha az ember véletlenül rájuk lép, ne vennék rossz néven. Pláne, ha éppen sem hó, sem hideg nincsen, mint mostanában már szinte minden évben.

„De hatvan évvel ezelőtt még zárt erdő volt mindenütt, le a Marosig. A vécsi báró tudta magáénak mindkét Galonyát, Bisztrát az Istenszékével együtt. Övé volt-e? Évente néhány napig igen. Amikor ősszel szarvasbőgésre feljött, s ponyváját a plájászok kifeszítették valamelyik szélmentes forrás közelében. Vagy hóhullás után, mikor az Ulmu-pojáni üres esztenát három-négy napra megtöltötték csizmás, bekecses, puskás vadászurak, s öles tűz mellett itták a kemény borókapálinkát, s medvékről, vaddisznókról folyt a szó."

Köszönetnyilvánítás

Mint minden felfedezőutunk, leforgatott filmünk vagy megnyitott kiállításunk után, most is soktucatnyi embernek kellene kifejeznem hálámat e könyv elkészültekor. Újra és újra elmondani, hogy az életem és kutatásaim párjával, Major Anitával bennünket hordozó segítőkészség olyan titokzatos szálakat fon össze, olyan összefogást teremt, amely nélkül nem jutnánk messzire. Éppen úgy, mint amikor diákkorunkban kézről kézre adtak minket az emberek, hogy faluról falura, történetmondóról történetmondóra vándorolhassunk tovább a Székelyföld vagy Csánglia alig járt ösvényein, és egyszer csak azt érezzük, hogy észrevétlenül közelebb kerültünk valamihez, aminek létezéséről korábban csak sejtelmünk volt. Vagy inkább rásodródtunk arra az útra, amely egy táj, egy népség és a közös emlékezet mélységeibe vezet. De leginkább önmagunk, önazonosság-tudatunk feneketlen mélyére.

A soktucatnyi hálaszó mellett most mégis elsősorban a kötetet is szerkesztő feleségemnek mondok köszönetet. Meg még valakinek, aki kivételesen velünk járta végig ezeket a fájdalommal és örömmel teli utakat. Egyetlen expedíció kivételével, amikor ez a valaki ellentmondást nem tűrően figyelmeztetett bennünket arra, hogy leválik rólunk, és mindörökre elveszítjük, ha így megy tovább. És azok sorát gyarapítja, akiket elveszítettünk az elmúlt több mint másfél évtizedben. Ezért a mezőségi gyűjtőutakra egymagamban indultam el, míg Anita szállásunkon szinte mozdulatlanul fekve várta, hogy esténként hazatérjek a Tóvidékről. Ez a valaki aztán meghálálta a nyugalmat, és nem hagyott magunkra minket: 2020 tavaszán, az első nagy koronavírus-karantén idején, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján megszületett Fanni, aki már jól fejlett zigóta korától járta velünk a Kárpát-medencét és csatolt részeit Prágától Kassán és Kolozsváron át Bécsig. Építette velünk a kiállításokat, forgatott velünk a máramarosszigeti börtönmúzeumban, bódorgott velünk Erdélyben e könyv anyagát gyűjtve – de a Mezőség Wass-birodalmát egyelőre inkább kihagyta.

Köszönöm tehát neki is, hogy velünk maradt.

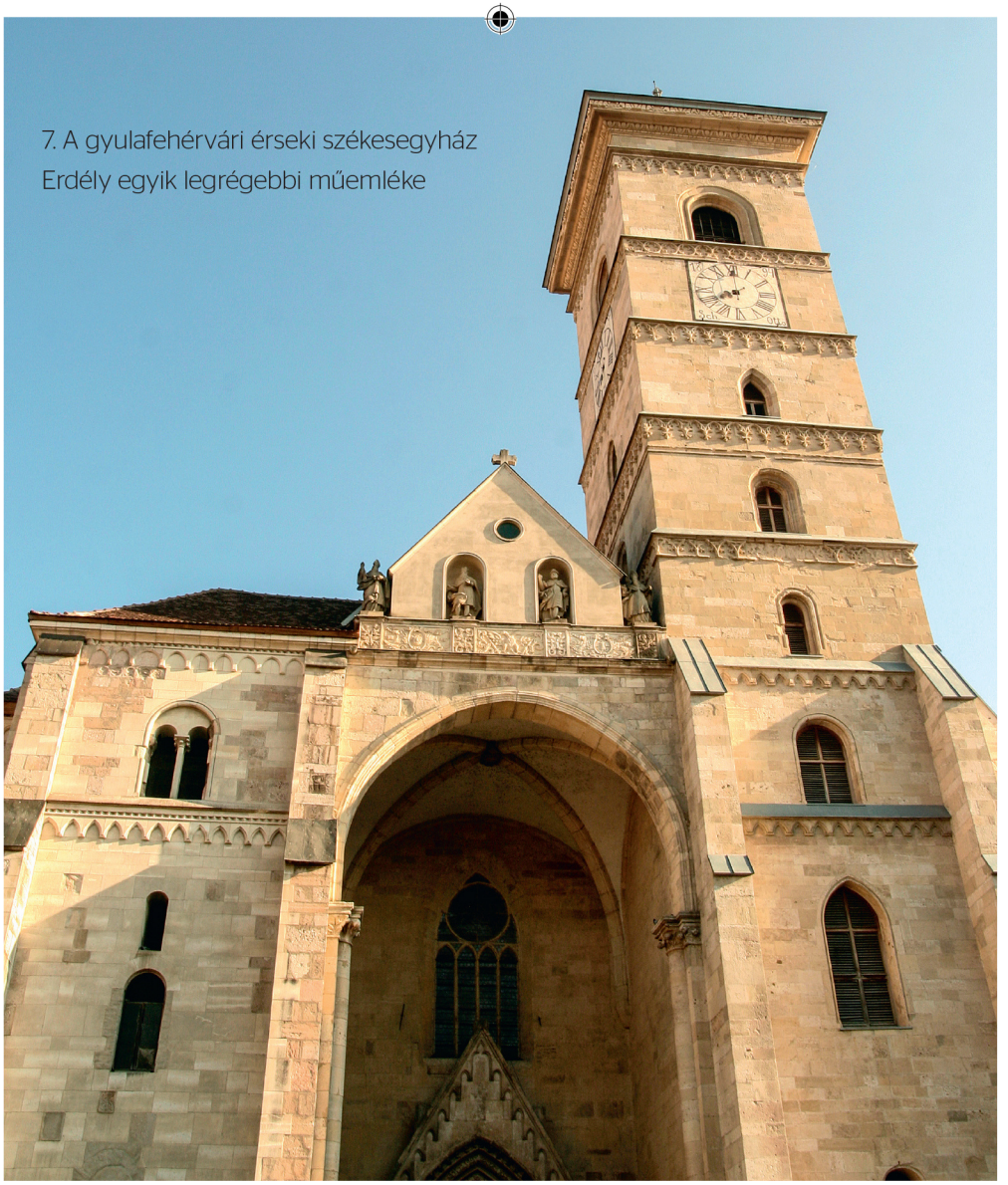
Köszönet illeti erdélyi beszélgetőtársaimat és útikalauzaimat, többek között Balázs-Bécsi Attilát, Láposi Éva Babát, Budai Annamáriát és Szabó Irma nénit, akik betekintést engedtek a Mezőség mélyrétegeibe.

Wass-Tarjányi Zsuzsannát és Horváth-Tholdy Gábort Tiszafüredről. A Kemény család tagjait, elsősorban Nagy Kemény Gézát és báró Kemény Endrét, akik lehetővé tették, hogy csaknem egy évtizede kövessük a marosvécsi várkastély sorsát és a Kemény János körüli román emlékezetpolitikai hercehurcát. Serdültné Benke Évát a forrásokért, és hogy Szöllőssy Mártával egyengették a máramarosszigeti börtönmúzeumba be- és kivezető utunkat.

És persze felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak mindazok, akik nagyvonalúan rendelkezésünkre bocsájtották felvételeiket, amelyek kétséget kizáróan dokumentálják mindazt, ami a könyvben szereplő vidékeken napjainkban is zajlik. Egyfelől lajstromba veszik a magyarság jelenlétének bizonyítékait az ősi szállásterületeken, másfelől a magyarság szembeötlő hiányát ugyanezeken a részeken. Így köszönet Vetési László lelkipásztornak és a Diaszpóra Alapítványnak a fotókért, amelyek a Mezőség magyar szórványfalvait és szórványlelkeit örökítik meg a változó időben. Váradi Péter Pálnak, aki fáradhatatlan makacsságával olyan tájelemeket is le tudott fényképezni, amelyek ma már megközelíthetetlenek és láthatatlanok, mint például a porig rombolt vasasszentgothárdi Wass-kastély pincéje. A Téka Alapítványnak a képekért, amelyek a mezőségi szórványlét nem sok jóval kecsegtető világából kifénylő arcokat és eseményeket mutatják be. Wass Endrének, Horváth-Tholdy Péternek és Gábornak a Wass család tagjait és mindennapjait, valamint a két háború közötti – paraszti és arisztokrata – mezőségi életforma pillanatait megőrző fotókat. Ahogy a Kemény családot is köszönet illeti az archív felvételekért.

Köszönöm a fontos háttérbeszélgetéseket Kabdebó Lóránt irodalomtörténésznek, a 2020 júliusában elhunyt Marosi Ildikónak, az Erdélyi Helikon és az erdélyi arisztokrácia nagyszerű tudós asszonyának, Balázs Ildikó Wass Albert-kutatónak és Szentesi Zöldi Lászlónak, aki Rózsa Sándor szamosújvári végóráiról osztott meg velem adalékokat.

A sor persze folytatható volna még oldalakon keresztül, ami hálával és büszkeséggel tölt el. Hálával azért, hogy sokszor szinte szárnyakon közlekedhettünk olyan helyeken is, ahol máskülönben derékig süppedne az ember a történelem dágványában. És büszkeséggel azért a szeretetteljes megbecsülésért, amely ezen a dágványon mindig átsegít – legalább annyira lelki, mint fizikai értelemben.

7. A gyulafehérvári érseki székesegyház
Erdély egyik legrégebbi műemléke

8. Román nemzeti színek
Hunyadi János sírján

9. Centenáriumi ünneplők
népviseletben és havasi kürttel

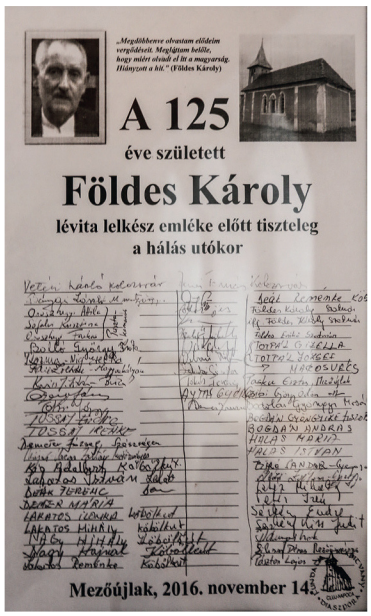

46. A magára hagyott mezújlaki református templom 2019-ben

47. Már csak 47 magyar élt itt 1927-ben

48. „Ennek az összeomlott gyülekezetnek lettem a lelkésze”

49. A negyvenes években épült, „erdélyi” stílusú magyar iskola

60–61. Az utolsó még álló Wass-kúria Cegén. Lent a főnemesi lak madártávlatból

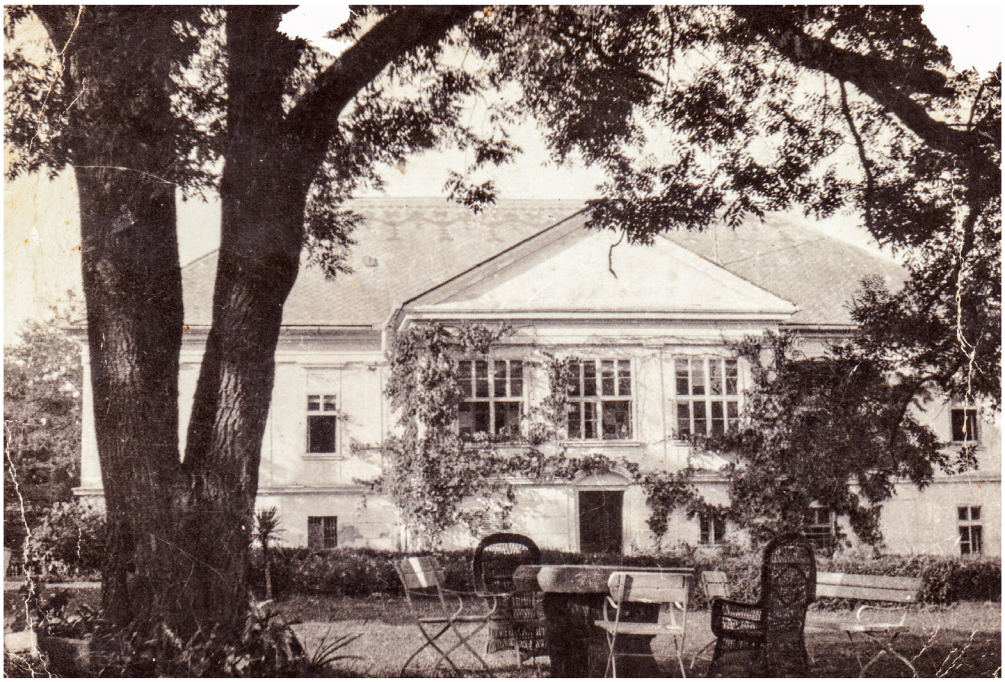

66. Szabó Irma a göci tanútemplomban Hideg István missziós lelkésszel, 2018

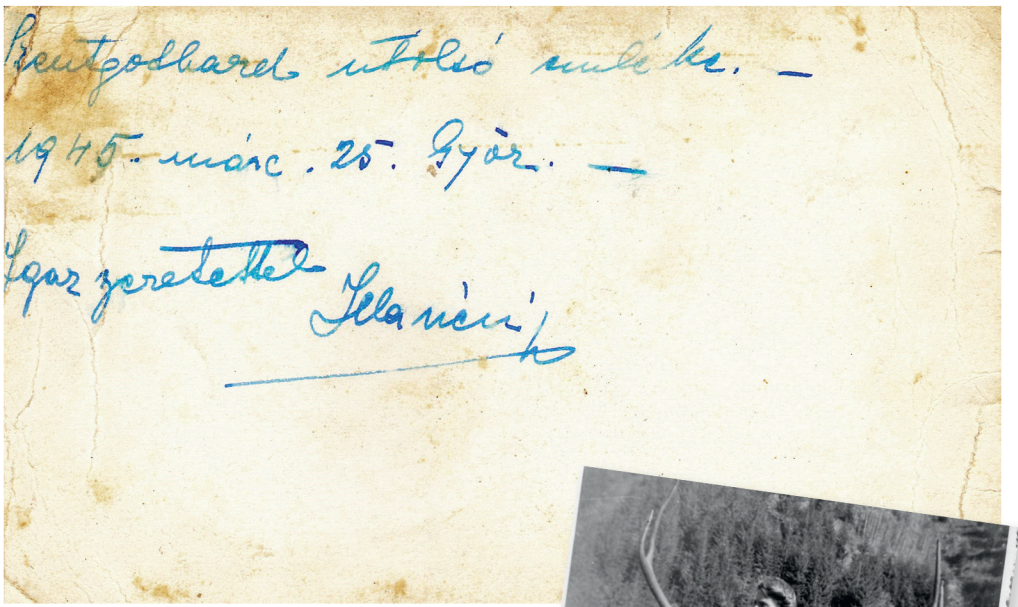

72–73. A Wass házaspár havasi kirándulása a két háború között. „Csupán a hegyek, a völgyek, a folyók és a népek örökkévalók”

77. Az utolsó felvétel a vasasszentgothárdi Wass-kastélyról lerombolása előtt

78. A fénykép hátoldalán Mannsberg Izabellának, Albert mostohaanyjának a kézírása

79. Wass Endre és Izabella is elmenekült Erdélyből 1945-ben, de az asszony visszatért

115–117. Még javában működött a marosvécsi tébolyda 2012-ben. Kórházi szobák és cellák az átlagosnál vastagabb falakkal és kissé szokatlan ablaknyílásokkal

118. A folyosóról nyíló cseléd- és gyerekszobákból kórtermek lettek

119. Reneszánsz kő ajtókeret; mellette a fizioterápia ajtaja és rendelési ideje

120. A kastély mint elmegyógyintézet 1983-ban. Feltorlódott korszakok

129. Augusta Szévászti Paton of Grandhome
és báró Kemény János

130. Vadászaton
Görögországban

131. Esküvő Gyekén 1923-ban. „Itt soha nem lehet unatkozni!”

132. Augusta báróné
Mikolt lányával

133. Életük végéig kitartottak egymás mellett

139. Román kereszt az Istenszékére vezető út mellett. „Persze, ma már ott sem olyan a világ, mint akkor volt, midőn az Isten pihenni leült volt a hegyek közé”